

Qazaqstan Respublikasy Zañnama jáne quqyqtyq aqparat institýtynyń

JARSHYSY

gylymi-quqyqtyq jýrnal №1 (64)-2021

Құрылтайшы және баспагер:

«Қазақстан Республикасының
Заннама және құқықтық
ақпарат институты» ШЖҚ РМК
2006 жылдан бастап шығады
Журналдың материалдары
www.zqai.kz

сайтында орналастырылған
Заң ғылымдары бойынша диссертациялардың
негізгі ғылыми нәтижелерін жариялауға
арналған баслымдар тізіліміне енгізілген
(ҚР БҒМ БҒСБК 30.05.2013 ж.
№894 бұйрығы)

Редакциялық кеңес құрамы

Сәрпеков Р.Қ. - Қазақстанның еңбек сіңірген
қайраткері (Нұр-Сұлтан, Қазақстан) –
(төраға)
Абайділинов Е.М. – з.ғ.д. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Абызов Р.М. – з.ғ.д. (Барнаул, Ресей)
Белых В.С. – з.ғ.д. (Екатеринбург, Ресей)
Губин Е.П. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Мельник Р.С. – з.ғ.д. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Моисеев А.А. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Муромцев Г.И. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Рахметов С.М. – з.ғ.д. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Малиновский В.А. – з.ғ.д. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Унзила Шапақ – з.ғ.д. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)

Бас редактор

Дүйсенов Е.А. – з.ғ.к.

Редакциялық алқа құрамы

Азер Алиев – PhD (Киль, Германия)
Айымбетов М.А. – ҚР еңбек сіңірген
мәдениет қайраткері (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Байниязова З.С. – з.ғ.к. (Саратов, Ресей)
Жанғарашев Р.М. – LL.M. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Қазбаева Ә.Г. – з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Казиев З.Г. – з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
Қайырбаева Л.К. – PhD (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Киязова А.Ж. – LL.M. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Қоныс В.Т. – з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
Құлжабаева Ж.О. – з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Нұрғазиев Б.Қ. – з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Нұрмағамбетов Р.Г. – PhD (Челябинск, Ресей)
Примашев Н.М. – з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Рахымбердин К.Х. – з.ғ.д. (Өскемен,
Қазақстан)
Тегізбекова Ж.Ч. – з.ғ.к. (Бишкек,
Қыргызстан)

Журнал редакциясы

Джамбуришин К.А.
Колтубаева Г.Б.
Тасирова А.С.
Жұмагелдина Б.Ж.
Байленова А.Қ.
тел.: 8 (7172) 26-61-29

Қазақстан Республикасы Ақпарат
және коммуникациялар министрлігі
Ақпарат комитетінің

БАҚ есепке қою туралы куәлігі
№ 17761-Ж 25.06.2019 ж.
(Алғашқы есепке қою кезі
№6592-Ж. 07.09.2005 ж.)

Мекен-жайы: Қазақстан Республикасы,
010000, Нұр-Сұлтан қ., Қабанбай-батыр
даңғ., 19, Е-блогы, 306-каб. тел.: 8(7172) 26-61-22
www.zqai.kz, E-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Редакция бағанасы..... 7

Конституциялық және әкімшілік құқық

Р.Қ. СӘРПЕКОВ Заң жобалау қызметіндегі жариялылықты
қамтамасыз ету және Қазақстан Республикасында норма
шығаруды жетілдіру мәселелері бойынша заңнамалық түзетулер
қабылдау тұрғысынан ғылыми құқықтық сараптаманы жаңғырту
мәселелері 13

Л.Т. ЖАНҰЗАҚОВА, Б.Қ. НҰРҒАЗИНОВ,
А.А. КАРАЕВ Заңнамалық және заңға тәуелді реттеудің
аражігін ажыратудың кейбір мәселелері..... 22

Р.С. МЕЛЬНИК Әкімшілік қалау: ұғымы, түрлері және
қолданылу заңдылығы шарттары 35

Н. СӘУЛЕН, Н. СӘУЛЕН, Р.Д. БЕРНАЗАРОВА
Мемлекеттік басқару жүйесін жетілдірудегі әкімшілік
реформалар 47

Т.Б. ЖҰМАҒҰЛОВ, Г.С. ДӘРІБАЕВ Рухани жаңғыру
аясында құқықтық мәдениетті арттырудағы құқықтық
тәрбие және білім берудің маңыздылығы..... 57

Ж.Ю. САЙЛИБАЕВА Мемлекеттік органдардың
әрекеттеріне, әрекетсіздігіне дау айту туралы істер
бойынша сот ісін жүргізу институты: қалыптасу кезеңдері..... 71

Азаматтық және азаматтық-процестік құқық

А.Ж. ҚИЯЗОВА Корпоративтік актілер кәсіпкерлік
және кәсіби қызметтің өзін-өзі реттеу құралы ретінде 80

С.А. АКИМБЕКОВА, Н.Р. МАКСАТОВ
Сот және прокуратураның өзара іс-қимылы: теория
және практика мәселелері 91

С.С. ҚАРЖАУБАЕВ Жалдау (жалға алу)
саласындағы тұрғын үй заңнамасын жетілдіру мәселесі..... 99

Б.О. АЛТЫНБАСОВ Құқықтық зерттеудің
эмпирикалық әдістерін пайдаланудың теориялық
негіздері: халықаралық тәжірибе 108

М.Х. ХАСЕНОВ, Р.О. БУКЕНОВ
Қазақстан Республикасында дене шынықтыру және
спорт саласындағы еңбекті құқықтық реттеудегі
олқылықтар мен қайшылықтар 120

С.А. ЫНТЫМАҚОВ Қордың құқықтық жағдайына
қатысты кейбір құқықтық мәселелер 132

А.К. ҚАЛДЫБАЕВ Шарт еркіндігі принципі және
корпоративтік келісім 142

Қылмыстық құқық және қылмыстық процесс

В.И. МАЙОРОВ, П.В. ВОЛОШИН, С.В. ПОЛЯКОВА,
О.Н. ДУНАЕВА Ресейдегі жол қозғалысына
қатысушылардың қауіпсіздігін тәуекелге бағытталған
тәсіл негізінде қамтамасыз ету 152

Д.А. ФИНК Адвокаттың қылмыстық-процестік ақпаратқа
қол жеткізу құқығын іске асырудың кейбір мәселелері 159

Б.Ж. ҚЫЗДАРБЕКОВА, Е.Н. КАЛИАКПЕРОВА Заңнамадағы «терроризм актісі» түсінігі және қылмыстық жауаптылықтан босату шарттары.....	165
Е.А. ОМАРОВ, Ж. ҚҰМАРБЕКҚЫЗЫ Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасы бойынша мүлікті тәркілеудің құқықтық табиғаты	173
Ф.С. ЖАҚСЫБЕКОВА Экологиялық қылмыстылыққа қарсы күрес жүргізудегі қылмыстық саясат	184
Г.А. ҚУАНАЛИЕВА, Г.Н. РАХИМОВА, Р.А. АБДЫРАИМОВ Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісін анықтаудың кейбір мәселелері	191
Халықаралық құқық және салыстырмалы құқықтану	
Ж.О. ҚҰЛЖАБАЕВА, Д.Ө. САЛЫҚОВА Халықаралық қылмыстық сот төрелігі органдары: генезисі, халықаралық қылмыстық соттың пәндік юрисдикциясы, рим жарғысын ратификациялау мәселелері	200
Құқықтық мониторинг	
А.Қ. ҚАНАТОВ, К.Е. ИСМАҒҰЛОВ Мемлекеттік егемендік туралы декларацияның Қазақстан Республикасы заңнамасы жүйесіндегі орны (құқықтық талдау)	213
М.И. ДЯЧУК Қазақстан Республикасында медиация институтын дамыту	219
Мемлекеттік тілдегі заңшығармашылық практикасынан	
Е.С. САФУАНИ Заңнамада терминдерді қолданудың кейбір проблемалары.....	233
Л.С. ТҰРҒАНБАЕВА Мемлекеттік тілдегі лингвистикалық сараптама мәселелері	238
Жас ғалым минбері	
А.М. НЕМЕРЕБАЕВА Мәслихаттар өкілді органдар ретінде және олардың азаматтардың мемлекет істерін басқаруға қатысу құқығын жүзеге асырудағы рөлі	244
А.О. МАКРУШИН Қазақстан Республикасындағы заң консультанттарының қызметін реттеудегі кейбір мәселелер туралы	251
А. МУСАХАН Халықаралық әдет-ғұрып құқығы нормаларының Еуропалық Одақ құқығында қолданылуы	258
С.Т. ӘБИРБЕК Халықаралық құқықтағы танылмаған мемлекеттер құқығы	266
М.Е. САҒЫНАЕВ, А.Т. БАЙЗАКОВ Италиялық жазушы Пьеранжело Каталаноның еңбектеріндегі <i>ius fetiale</i> түсінігі	277
А.Ж. ҚАЛМАҒАМБЕТОВ, Г.Н. КҮЗЕМБАЕВА Нормативтік құқықтық актілерге заң сараптамасын құқықтық реттеудегі кемшіліктер және оның құқықтық салдары (Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінде 2020 жылғы 2 желтоқсанда №21716 тіркелген, Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі Басқармасының 2020 жылғы 30 қарашадағы № 114 қаулысы мысалында)	285
Д.М. СӘРСЕМБАЕВ Еуразиялық интеграция шеңберіндегі халықаралық-құқықтық валюталық реттеу (бірыңғай валюта туралы мәселеге қатысты).....	294
Р.Ж. ҚОЖАХМЕТОВА Кәмелетке толмағандардың суицидтерін алдын алудың құқықтық аспектілері және құқықтық жүйеге ұсыныстарды имплементациялау бойынша ұсынымдар	304
«Жаршының» архивтегі беттері	
Р.Н. ЮРЧЕНКО Алқабилер қатысатын қылмыстық істер бойынша сот ісін жүргізудің кейбір мәселелері туралы (ҚР ЗИ Жаршысы №4-2006 ж. – 79-97 бб.).....	313
С.С. ҚАРЖАУБАЕВ з.ғ.к. Р.Н. Юрченконың «Алқабилер қатысатын қылмыстық істер бойынша сот ісін жүргізудің кейбір мәселелері туралы» ғылыми жарияланымына қайта оралғанда	331
Есімнама	
Журналдың редколлегия мүшесі, заң ғылымдарының докторы	
Қ.Х. Рахимбердин – 50 жаста	336
М.Р. ГЕТА Ғалым, азамат, педагог, құқық қорғаушы (заң ғылымдарының докторы	
Қ.Х. Рахимбердиннің 50 жылдығына орай)	337
Библиография	
«Европейская система защиты прав человека: учебное пособие для бакалавриата и магистратуры / Абашидзе А.Х., Алисиевич Е.С. (под редакцией Абашидзе А.Х. – М.: Юрайт, 2017. – 140 с.)» атты кітапқа рецензия.....	341

ВЕСТНИК

Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан

научно-правовой журнал №1 (64)-2021

Учредитель и издатель:
РГП на ПХВ «Институт законодательства
и правовой информации
Республики Казахстан»
Издаётся с 2006 года
Все материалы журнала размещаются на
сайте www.zqai.kz
Включен в перечень изданий для публикации
основных научных результатов диссертаций
по юридическим наукам
(Приказ ККСОН МОН РК №894
от 30.05.2013 г.)

Состав Редакционного совета
Сарпеков Р.К. – Заслуженный деятель
Казахстана (Нур-Султан, Казахстан) –
(председатель)
Абайдильдинов Е.М. – д.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)
Абызов Р.М. – д.ю.н. (Барнаул, Россия)
Белых В.С. – д.ю.н. (Екатеринбург, Россия)
Губин Е.П. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Мельник Р.С. – д.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)
Моисеев А.А. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Муромцев Г.И. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Рахметов С.М. – д.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)
Малиновский В.А. – д.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)
Унзила Шапак – д.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)

Главный редактор
Дюсенов Е.А. – к.ю.н.

Состав Редакционной коллегии
Азер Алиев – PhD (Киль, Германия)
Айымбетов М.А. – заслуженный деятель
культуры РК (Нур-Султан, Казахстан)
Байниязова З.С. – к.ю.н. (Саратов, Россия)
Джангарашев Р.М. – LL.M. (Нур-Султан,
Казахстан)
Казбаева А.Г. – к.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)
Казиев З.Г. – к.ю.н. (Нур-Султан, Казахстан)
Каирбаева Л.К. – PhD (Нур-Султан,
Казахстан)
Князова А.Ж. – LL.M. (Нур-Султан,
Казахстан)
Конусова В.Т. – к.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)
Кулжабаева Ж.О. – к.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)
Нургазинов Б.К. – к.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)
Нурмагамбетов Р.Г. – PhD (Челябинск,
Россия)
Примашев Н.М. – к.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)
Рахимбердин К.Х. – д.ю.н. (Усть-Каменогорск, Казахстан)
Тегизбекова Ж.Ч. – к.ю.н. (Бишкек,
Кыргызстан)

Редакция журнала
Джамбуршин К.А.
Колтубаева Г.Б.
Тасирова А.С.
Жумагелдина Б.Ж.
Байленова А.К.
тел.: 8 (7172) 26-61-29

Свидетельство о постановке
на учет СМИ № 17761-Ж
от 25.06.2019 г. Комитета информации
Министерства информации и коммуникаций
Республики Казахстан (Первичная постановка
на учет №6592-Ж. 07.09.2005 г.)

Адрес: Республика Казахстан, 010000,
г. Нур-Султан, пр. Кабанбай батыра, 19,
блок Е, каб. 306, тел.: 8 (7172) 26-61-22
www.zqai.kz, E-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Колонка редакции..... 9

Конституционное и административное право

Р.К. САРПЕКОВ Вопросы обеспечения публичности
в законопроектной деятельности и модернизации научной
правовой экспертизы в свете принятия в Республике Казахстан
законодательных поправок по вопросам совершенствования
нормотворчества 13

Л.Т. ЖАНУЗАКОВА, Б.К. НУРГАЗИНОВ,
А.А. КАРАЕВ Некоторые вопросы разграничения
законодательного и подзаконного регулирования 22

Р.С. МЕЛЬНИК Административное усмотрение:
понятие, виды и условия правомерности применения 35

Н. САУЛЕН, Н. САУЛЕН, Р.Д. БЕРНАЗАРОВА
Административные реформы в совершенствовании
системы государственного управления 47

Т.Б. ЖУМАГУЛОВ, Г.С. ДАРИБАЕВ Важность
правового воспитания и образования в повышении
правовой культуры в контексте модернизации
общественного сознания 57

Ж.Ю. САЙЛИБАЕВА Институт судебного
производства по делам об оспаривании действий,
бездействий государственных органов: этапы
становления 71

Гражданское и гражданско-процессуальное право

А.Ж. КИЯЗОВА Корпоративные акты как средство
саморегулирования предпринимательской и
профессиональной деятельности 80

С.А. АКИМБЕКОВА, Н.Р. МАКСАТОВ
Взаимодействие суда и прокуратуры: вопросы
теории и практики 91

С.С. КАРЖАУБАЕВ К вопросу совершенствования
жилищного законодательства в сфере аренды 99

Б.О. АЛТЫНБАСОВ Теоретические основы
использования эмпирических методов правового
исследования: международный опыт 108

М.Х. ХАСЕНОВ, Р.О. БУКЕНОВ Пробелы и
коллизии правового регулирования труда в сфере
физической культуры и спорта в Республике Казахстан 120

С.А. ЫНТЫМАКОВ Некоторые правовые вопросы,
касающиеся правового положения фонда 132

А.К. КАЛДЫБАЕВ Принцип свободы договора
и корпоративный договор 142

Уголовное право и уголовный процесс

В.И. МАЙОРОВ, П.В. ВОЛОШИН, С.В. ПОЛЯКОВА,
О.Н. ДУНАЕВА Обеспечение безопасности участников
дорожного движения в России на основе риск-
ориентированного подхода 152

Д.А. ФИНК Некоторые вопросы реализации права
адвоката на доступ к уголовно-процессуальной информации 159

Б.Ж. КЫЗДАРБЕКОВА, Е.Н. КАЛИАКПЕРОВА	
Понятие «акт терроризма» в законодательстве и условия освобождения от уголовной ответственности.....	165
Е.А. ОМАРОВ, Ж. КУМАРБЕККЫЗЫ Правовая природа конфискации имущества по уголовному законодательству Республики Казахстан	173
Ф.С. ЖАКСЫБЕКОВА Уголовная политика в борьбе с экологической преступностью.....	184
Г.А. КУАНАЛИЕВА, Г.Н. РАХИМОВА, Р.А. АБДЫРАИМОВ Некоторые вопросы определения субъекта уголовного правонарушения.....	191
Международное право и сравнительное правоведение	
Ж.О. КУЛЖАБАЕВА, Д.О. САЛЫКОВА Органы международного уголовного правосудия: генезис, предметная юрисдикция международного уголовного суда, проблемы ратификации римского статута.....	200
Правовой мониторинг	
А.К. КАНАТОВ, К.Е. ИСМАГУЛОВ Место Декларации о государственном суверенитете в системе законодательства Республики Казахстан (правовой анализ)	213
М.И. ДЯЧУК Развитие института медиации в Республике Казахстан	219
Из практики законотворчества на государственном языке	
Е.С. САФУАНИ Некоторые проблемы использования терминов в законодательстве	233
Л.С. ТУРГАНБАЕВА Проблемы лингвистической экспертизы на государственном языке	238
Трибуна молодого ученого	
А.М. НЕМЕРЕБАЕВА Маслихат как представительные органы и их роль в осуществлении прав граждан на участие в управлении делами государства	244
А.О. МАКРУШИН О некоторых вопросах регулирования деятельности юридических консультантов в Республике Казахстан	251
А. МУСАХАН Применение норм международного обычного права в праве Европейского Союза.....	258
С.Т. АБИРБЕК Право непризнанных государств в международном праве	266
М.Е. САГИНАЕВ, А.Т. БАЙЗАКОВ Понятие <i>ius fetiale</i> в трудах итальянского романиста Пьеранжело Каталано	277
А.Ж. КАЛМАГАМБЕТОВ, Г.Н. КУЗЕМБАЕВА О недостатках правового регулирования юридической экспертизы нормативных правовых актов и их юридических последствиях (на примере Постановления Правления Агентства Республики Казахстан по регулированию и развитию финансового рынка № 114 от 30 ноября 2020 года, зарегистрированного Министерством юстиции Республики Казахстан 2 декабря 2020 года № 21716).....	285
Д.М. САРСЕМБАЕВ Международно-правовое валютное регулирование в рамках евразийской интеграции (к вопросу о единой валюте)	294
Р.Ж. КОЖАХМЕТОВА Правовые аспекты предупреждения суицидов несовершеннолетних и рекомендации по имплементации предложений в правовую систему	304
Архивные страницы «Вестника»	
Р.Н. ЮРЧЕНКО О некоторых вопросах судопроизводства по уголовным делам с участием присяжных заседателей (статья в Вестнике ИЗ РК №4-2006 г. – С. 79-97)	313
С.С. КАРЖАУБАЕВ Возвращаясь к научной публикации к.ю.н. Р.Н. Юрченко «О некоторых вопросах судопроизводства по уголовным делам с участием присяжных заседателей»	331
Персоналии	
Члену редколлегии журнала, доктору юридических наук К.Х. Рахимбердину – 50 лет.....	336
М.Р. ГЕТА Ученый, гражданин, педагог, правозащитник (в честь 50-летнего юбилея доктора юридических наук К.Х. Рахимбердина)	337
Библиография	
Рецензия на книгу «Европейская система защиты прав человека: учебное пособие для бакалавриата и магистратуры / Абашидзе А.Х., Алисиевич Е.С.; под редакцией Абашидзе А.Х. – М.: Юрайт, 2017. – 140 с.»	341

Bulletin of Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan

JARSHYSY

scientific and legal journal №1 (64)-2021

Founder and publisher:
RSE on the REM «Institute of Legislation and Legal information of the Republic of Kazakhstan»

Published since 2006

All journal materials are placed on the website
www.zqai.kz

Included in the list of publications of basic scientific results of dissertations on legal sciences (Order CCES MES RK №894 from 05.30.2013)

Editorial Council members

Sarpekov R.K. – *Honored Personality of Kazakhstan (Nur-Sultan, Kazakhstan) – (Chairman)*
Abaydeldinov E.M. – *d.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)*
Abyzov R.M. – *d.j.s. (Barnaul, Russian)*
Belih V.S. – *d.j.s. (Ekaterinburg, Russian)*
Gubin E.P. – *d.j.s. (Moscow, Russian)*
Melnik R.S. – *d.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)*
Moiseev A.A. – *d.j.s. (Moscow, Russian)*
Muromcev G.I. – *d.j.s. (Moscow, Russian)*
Rahmetov S.M. – *d.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)*
Malinovskiy V.A. – *d.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)*
Unzila Shapak – *d.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)*

Chief Editor

Dyussenov Ye.A. – *c.j.s.*

Editorial Board members

Azer Aliyev – *PhD (Kiel, Germany)*
Aiymbetov M.A. – *Honored Worker of Culture of Kazakhstan, (Nur-Sultan, Kazakhstan)*
Bainiyazova Z.S. – *c.j.s. (Saratov, Russian)*
Dzhangarashev R.M. – *LLM (Nur-Sultan, Kazakhstan)*
Kabayeva A.G. – *c.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)*
Kaziyev Z.G. – *c.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)*
Kairbaeva L.K. – *PhD (Nur-Sultan, Kazakhstan)*
Kiyazova A.Zh. – *LLM (Nur-Sultan, Kazakhstan)*
Konusova V.T. – *c.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)*
Kulzhabayeva Zh.O. – *c.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)*
Nurgazinov B. K. – *c.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)*
Nurmagambetov R.G. – *PhD (Chelyabinsk, Russian)*
Primashev N.M. – *c.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)*
Rakhimberdin K.H. – *d.j.s. (Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan)*
Tegizbekova Zh.Ch. – *c.j.s. (Bishkek, Kyrgyzstan)*

The editorial staff

Dzhamburshin K.A.
Koltubayeva G.B.
Tassirova A.S.
Zhumageldina B.Zh.
Bailenova A.K.
tel.: 8 (7172) 26-61-29

The certificate of registration of mass media №17761-G from 25.06.2019 from the Information Committee of the Ministry of Information and Communications of the Republic of Kazakhstan (Number and date of primary registration №6592-Zh.07.09.2005.)

Address:

The Republic of Kazakhstan, 010000, Nur-Sultan, Kabanbay-batyr ave., 19, block E, office 306, tel.: 8 (7172) 26-61-22
www.zqai.kz, E-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Editorial 11

Constitutional and Administrative Law

R.K. SARPEKOV Issues of ensuring publicity in legislative activity and modernization of scientific legal expertise in light of adoption of legislative amendments in the Republic of Kazakhstan on improving rule-making 13

L.T. ZHANUZAKOVA, B.K. NURGAZINOV,

A.A. KARAYEV Certain questions of definition of legislative and sublegal regulation 22

R.S. MELNYK Administrative Discretion: Concept, Types and Conditions of Application Eligibility 35

N. SAULEN, N. SAULEN, R.D. BERNAZAROVA

Administrative reforms in the improvement of the public administration system 47

T. ZHUMAGULOV, G. DARIBAYEV The importance of legal education and education in improving the legal culture in the context of modernization of public consciousness..... 57

ZH.Y. SAILIBAYEVA Institute of Judicial Proceedings in Cases of Challenging Actions, inaction of State Bodies: Stages of Formation 71

Civil and Civil Procedure Law

A.J. KIYAZOVA Corporate acts as a means of self-regulation of business and professional activities 80

S.A. AKIMBEKOVA, N.R. MAXATOV Interaction of court and prosecutor's office: issues of theory and practice 91

S.S. KARZHAUBAYEV On the issue of the improvement of the housing legislation in the field of rent 99

B.O. ALTYNBASOV The theoretical framework of using empirical legal research methods: international experience 108

M.K. KHASSENOV, R.O. BUKENOV The gaps and collisions in legal regulation of labor in the sphere of physical culture and sport in the Republic of Kazakhstan..... 120

S.A. YNTYMAKOV Certain legal issues concerning the legal status of the foundation 132

A. KALDYBAYEV The principle of freedom of contract and corporate contract..... 142

Criminal law and Criminal procedure

V.I. MAYOROV, P.V. VOLOSHIN, S.V. POLYAKOVA, O.N. DUNAEVA Ensuring the safety of road users in Russia based on a risk-based approach..... 152

D.A. FINK Certain issues on relation to the exercise of the right of counsel to access to criminal procedure information..... 159

B.ZH. KYZDARBEKOVA, E.N. KALIAKPEROVA The concept of «act of terrorism» in the legislation and conditions for exemption from criminal liability.....	165
Y.A. OMAROV, ZH. KUMARBEEKYZY The legal nature of confiscation under the criminal law of the Republic of Kazakhstan	173
F.S. ZHAXYBEKOVA Criminal policy in the fight against environmental crime.....	184
G.A. KUANALIYEVA, G.N. RAKHIMOVA, R.A. ABDYRAIMOV Certain issues of determining the subject of a criminal offense	191
International law and Comparative law	
ZH. KULZHABAYEVA, D. SALYKOVA International criminal justice bodies: genesis, subject jurisdiction of the international criminal court, problems of ratification of the rome statute	200
Legal monitoring	
A.K. KANATOV, K.E. ISMAGULOV Place of the declaration of state sovereignty in the system of legislation of the Republic of Kazakhstan (legal analysis)	213
M.I. DYACHUK Development of the mediation institute in the Republic of Kazakhstan	219
From the lawmaking practice in the official language	
E.S. SAFUANI Certain problems with the use of terms in legislation.....	233
L.S. TURGANBAYEVA Problems of linguistic examination in the state language.....	238
Young researchers' tribune	
A.M. NEMEREBAYEVA Maslikhat as representative bodies and their role in the exercise of the right of citizens to participate in the governance of state	244
A.O. MAKRUSHIN On some issues of regulation of the activity of legal consultants in the Republic of Kazakhstan	251
A. MUSSAKHAN Application of customary international law norms within European Union law.....	258
S. ABIRBEK The law of unrecognized states in international law	266
M.E. SAGINAYEV, A.T. BAIZAKOV The concept of ius fetiale in the works of the italian novelist Pierangelo Catalano	277
A.ZH. KALMAGAMBETOV, G.N. KUZEMBAYEVA On the fault of legal regulation of the legal expertise of normative legal acts and their legal consequences (On the example of the Board Decree of the Agency of the Republic of Kazakhstan for the Regulation and Development of the Financial Market No. 114 dated November 30, 2020, registered by the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan on December 2, 2020 No. 21716)	285
D.M. SARSEMBAYEV International legal regulation of currency in the framework of eurasian integration (on the issue of the single currency).....	294
R. KOZHAKHMETOVA Legal aspects of preventing suicide of minors and recommendations for the implementation of proposals in the legal system	304
The archive pages of the «Bulletin»	
R.N. YURCHENKO On certain issues of jury trials in criminal cases (article in Bulletin of the IL RK No. 4-2006 - P. 79-97).....	313
S.S. KARZHAUBAYEV Returning to the scientific publication of, candidate of Law, R.N. Yurchenko, «On certain issues of trial by jury in criminal cases».	331
Personalities	
Member of the Editorial Board, Doctor of Law K.H. Rakhimberdin is 50 years old	336
M.R. GETA Scientist, citizen, educator, human rights activist (in honor of the 50th anniversary of Doctor of law K.Kh. Rakhimberdin)	337
Bibliography	
Review of the book «The European System of Human Rights Protection»: textbook for undergraduate and graduate studies / A.Kh. Abashidze, E.S. Alisieovich; edited by A.Kh. Abashidze – M.: Юрайт, 2017. – 140 p. Review of the	341

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚ СУБЪЕКТІСІН АНЫҚТАУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Гүлдана Амангелдіқызы Қуаналиева

*Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
«Кеден, қаржы және экологиялық құқық» кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының докторы, Қазақстан Республикасы,
Алматы қаласы, e-mail: kuanalieva.guldanakz@mail.ru*

Гакку Нұрланқызы Рахимова

*Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң Академиясының
«Қылмыстық құқықтық пәндер және құқық қорғау қызметі»
кафедрасының аға оқытушысы, құқық магистрі,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы, e-mail: gakku_almatycity@mail.ru*

Руслан Аскараұлы Абдыраймов

*Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң Академиясының
«Қылмыстық құқықтық пәндер және құқық қорғау қызметі»
кафедрасының I-курс магистранты, Қазақстан Республикасы,
Алматы қаласы, e-mail: abdylaimov@mail.ru*

Түйін сөздер: Қылмыстық заң, қылмыстық құқық бұзушылық, қылмыстық құқық бұзушылық құрамы, қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі, қылмыскердің жеке тұлғасы.

Аннотация. Мақала қылмыстық құқық бұзушылық субъектісін анықтаудың кейбір мәселелеріне арналған. Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі қылмыстық құқық бұзушылық құрамындағы бір элемент болып табылады. Сондықтан да қылмыстық жауаптылықтың негізін құрайды.

Қылмыстық саясат адам құқықтары мен әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз етуде, қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі сияқты қылмыстық құқықтың іргелі санаттарының теориялық әзірлемелерін тереңдетуді қамтиды. Осы құқықтық санаттарда қамтылған психологиялық-құқықтық құбылыстардың мәнін нақты түсіну қажет.

Әрбір қылмыстық құқық бұзушылық - бұл адамдардың әлеуметтік қоғамға қауіпті мінез-құлқы. Сондықтан қылмыстық заң өзінің талаптарын, яғни қылмыстық құқық бұзушылық іс-әрекеттер жасамауды, барлық жағдайларда тек адамға қатысты бағыттайды. Демек, әлеуметтік қауіпті әрекетті (әрекетсіздікті) жасаған адам ғана қылмыстық құқық бұзушылық субъектісіретінде танылуы мүмкін. Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі ұғымы мынандай сұраққа жауап береді: қылмыстық заңда көзделген қылмыстық құқық бұзушылық жасалған жағдайда кім қылмыстық жауапкершілікке тартылуы мүмкін.

Қылмыстық заң қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі тақырыбын зерттеуге көп көңіл бөледі. Өйткені кез келген қылмыстық құқық бұзушылықтың әлеуметтік қауіптілігі басқа жағдайлармен бірге (әдісі, салдары, кінәнің түрі) көбінесе қылмыскердің қауіптілігімен анықталады.

Авторлар осы мәселеге қатысты, қолданыстағы қылмыстық заңнаманы жетілдіру мақсатында бірқатар өзгертулер мен толықтырулар енгізуді ұсынады. Атап айтқанда, есі дұрыс адам, қылмыстық жауапкершілік жасы, қылмыстық теріс қылықтарға қатысты жас шамасы және т.б.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СУБЪЕКТА УГОЛОВНОГО ПРАВОНАРУШЕНИЯ

Куаналиева Гульдана Амангельдиевна

Доктор юридических наук, профессор кафедры
«Таможенного, финансового и экологического права»
Казахского национального университета имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы, e-mail: kuanalieva.guldanakz@mail.ru

Рахимова Гакку Нурлановна

Старший преподаватель кафедры «Уголовно-правовых дисциплин
и правоохранительной деятельности» Евразийской юридической
Академии имени Д.А.Кунаева, магистр права, Республика Казахстан,
г. Алматы, e-mail: gakku_almatycity@mail.ru

Абдыраймов Руслан Аскарлович

Магистрант 1-курса кафедры «Уголовно-правовых дисциплин
и правоохранительной деятельности» Евразийской юридической
Академии имени Д.А.Кунаева, Республика Казахстан,
г. Алматы, e-mail: abdylaimov@mail.ru

Ключевые слова: Уголовный закон, уголовное правонарушение, состав уголовного правонарушения, субъект уголовного правонарушения, личность преступника.

Аннотация. Статья посвящена некоторым вопросам определения субъекта уголовного правонарушения. Субъект уголовного правонарушения является одним из элементов в составе уголовного правонарушения. Поэтому и составляет основу уголовной ответственности.

Переориентация уголовной политики на обеспечение прав человека и социальной справедливости предполагает углубление теоретических разработок таких фундаментальных категорий уголовного права, как субъект уголовного правонарушения. Необходимо четкое осмысление сущности тех психолого-правовых явлений, которые охватываются данными правовыми категориями.

Каждое уголовное правонарушение - это акт общественно опасного поведения людей. Поэтому уголовный закон свои требования – совершать преступных деяний - во всех без исключения случаях обращает лишь к человеку. Следовательно, только человек, совершивший общественно опасное действие (бездействие), может быть признан субъектом уголовного правонарушения. Понятие субъекта уголовного правонарушения отвечает на вопрос: кто может нести уголовную ответственность в случае совершения уголовного правонарушения, предусмотренного уголовным законом.

Уголовное право уделяет большое внимание исследованию вопроса о субъекте уголовного правонарушения, ибо общественная опасность любого уголовного правонарушения, наряду с другими обстоятельствами (способ, последствия, форма вины) в значительной мере определяется и опасностью самого преступника.

Авторы предлагают внести ряд изменений и дополнений, касающихся данного вопроса, в целях совершенствования действующего уголовного законодательства. В частности, вменяемое лицо, возраст уголовной ответственности, возраст в отношении уголовных проступков и др.

CERTAIN ISSUES OF DETERMINING THE SUBJECT OF A CRIMINAL OFFENSE

Kuanaliyeva Guldana Amangeldievna

Doctor of Law, Professor of the Department of "Customs, fiscal and environmental law" of the Kazakh National University named after al-Farabi, Republic of Kazakhstan, Almaty, e-mail: kuanaliyeva.guldanakz@mail.ru

Rakhimova Gakku Nurlanovna

Senior Lecturer of the Department of «Criminal Law Disciplines and Law Enforcement» of the Eurasian Academy of Law named after D.A.Kunaeva, Master of Law, Republic of Kazakhstan, Almaty, e-mail: gakku_almatycity@mail.ru

Abdyraimov Ruslan Askarovich

1st-year Master's student of the Department of «Criminal Law Disciplines and Law Enforcement» of the Eurasian Academy of Law named after D.A.Kunaeva, Republic of Kazakhstan, Almaty, e-mail: abdylaimov@mail.ru

Keywords: Criminal law, criminal offense, the composition of a criminal offense, the subject of a criminal offense, the identity of the criminal.

Abstract. The article is devoted to some issues of determining the subject of a criminal offense. The subject of a criminal offense is one element in the composition of a criminal offense. Therefore, it forms the basis of criminal liability.

The reorientation of criminal policy towards ensuring human rights and social justice involves the deepening of theoretical developments of such fundamental categories of criminal law as the subject of a criminal offense. It is necessary to clearly understand the essence of those psychological and legal phenomena that are covered by these legal categories.

Every criminal offense is an act of socially dangerous behavior of people. Therefore, the criminal law applies its requirements - not to commit criminal acts - in all cases, without exception, only to a person. Therefore, only a person who has committed a socially dangerous act (inaction) can be recognized as a subject of a criminal offense. The concept of the subject of a criminal offense answers the question: who can bear criminal responsibility in the case of a criminal offense provided for by the criminal law.

Criminal law pays great attention to the study of the subject of a criminal offense, because the public danger of any criminal offense, along with other circumstances (the method, consequences, form of guilt) is largely determined by the danger of the criminal himself.

The authors propose to make a number of changes and additions related to this issue in order to improve the current criminal legislation. In particular, the sane person, the age of criminal responsibility, the age in relation to criminal offenses, etc.

DOI: 10.52026/2788-5291_2021_64_1_191

Kipicne. Қылмыстық құқықтағы күрмеуі қалың, өзекті тақырыптардың бірі, қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі болып табылады. Кез-келген қылмыстық құқық бұзушылық бір адам немесе бірнеше адамның бірлесуі арқылы жасалуы мүмкін. Дегенмен, қандай да қылмыстық құқық бұзушылық жасалмасын, оны жасаған адамды немесе адамдар тобын қылмыстық жауаптылыққа тарту үшін, қылмыстық құқықтың жеке бір институты - қылмыстық құқық бұзушылық субъектісін зерттеу маңызды сипатқа ие. Себебі қылмыстық

құқық бұзушылық субъектісінің түсінігін терең және жан-жақты толық зерттеп алмайынша, қылмыстық құқықтағы есі дұрыстық, қылмыстық заңмен белгіленген жасқа толу, шектеуліесі дұрыстық, қылмыстық құқық бұзушылықтың арнаулы субъектісі, жазаның мақсаты мен міндеттері, жекежаза тағайындау немесе жазадан толық босату, медициналық мәжбүрлеу шарасын қолдану, жеке қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау туралы және т.б. мәселелерді дұрыс талдап анықтау мүмкін емес.

Қылмыстық құқық бұзушылықпен күресу барысында, қылмыстық жауаптылыққа тартудан бастап, жазаны орындағанға дейін - қылмыстық әрекет немесе әрекетсіздік жасаған кінәлі адамның жеке басын анықтау міндетті және қажеттігі шарт болып табылады.

Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісінің әлеуметтік-саяси және құқықтық белгілерін дұрыс анықтаудың, судьяларға қылмыстық құқық бұзушылықты дұрыс саралап, жазаны дұрыс тағайындау үшін, сондай-ақ қылмыстық іс-әрекет (әрекетсіздік) пен оны жасаған субъектісінің қоғамға қауіптілік дәрежесін анықтау үшін маңызы зор. Сот-тергеу тәжірибесінде қылмыстық құқық бұзушылық субъектісін дұрыс анықтамау арқылы заңсыз олқылықтардың пайда болуы да аз емес.

1 қыркүйек 2020 жылғы Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың “Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі” атты Қазақстан халқына Жолдауында: “Заң үстемдігі орнықпаса және азаматтардың қауіпсіздігіне кепілдік берілмесе, әлеуметтік-экономикалық дамудың бірде-бір міндеті табысты жүзеге асырылмайды.

Азаматтар мүддесіне қызмет ететін мемлекеттің жаңа стандарттарын әзірлеу үшін көп жұмыс атқаруымыз керек. Осы тұрғыда құқық қорғау және сот жүйелеріне негізгі рөл жүктеледі. Бұл салаға реформа аса қажет.

Бірақ құқық қорғау жүйесінің жұмысын да бұрынғы дағды бойынша айыптауға бейімділік басымдау болып тұр. Азаматтардың қылмыстық жауапкершілікке негізсіз тартылатын жағдайлары да аз кездеспейді.

Тағы да қайталап айтамын, заңдылық пен әділеттілік сөзсіз қамтамасыз етілуге тиіс. Қылмыстық істегі қателік адам тағдырын өзгертетінін естен шығармау керек”¹ деп әділ айтып көрсеткен.

Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі тақырыбы көптеген Қазақстандық ғалымдардың ғылыми еңбектерінің негізгі арқауы болған, атап айтқанда: А.Н. Ағыбаев, С. Әпенев, Ғ.Ы. Баймурзин, Ү.С. Джекебаев, Е.І. Қайыржанов, С.С. Молдабаев, Р.Т. Нуртаев, Р. Орымбаев, Г.Р. Рүстемова және т.б.

Ағымдағы жағдай. Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі деген түсінік Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде (КРҚК) арнайы құқық нормасы ретінде белгіленбеген. Бұл түсінікті қылмыстық құқық теориясы түсіндіреді.

«Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі» және «қылмыскердің жеке тұлғасы» ұғымдарын ажырата білу қажет, өйткені аталған түсініктер жиі араласып шекарасы ажыратылмайды.

Қылмыстық құқық теориясында қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамды сипаттайтын белгілер екі топқа бөлінеді: біріншісі - қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі, екіншісі - кінәлінің жеке тұлғасы. Белгілердің бірінші тобы жасалған әрекеттің біліктілігі туралы мәселені шешуде маңызды. Екіншісі жазаны тағайындауға айтарлықтай әсеретеді.

Бұл ұғымдар бір адамға - қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамға қатысты болса да, олардың әртүрлі түсіндірмелері бар. Бұл ұғымдардың мазмұны мен олардың қылмыстық-құқықтық маңызы сәйкес келмейді.

Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі - қылмыстық құқық бұзушылық құрамының элементі, ол міндетті белгілердің жиынтығымен, сондай-ақ белгілі бір жағдайларда - белгілі бір қылмыстық-құқықтық норманың құрамымен (арнайы субъект) анықталған қосымша белгілермен сипатталады.

Ал қылмыскердің жеке басының ұғымы криминологиялық сипатқа ие және қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамның биологиялық және әлеуметтік-психологиялық сипаттамаларын қамтиды. Қылмыскердің жеке тұлғасын зерттеу қылмыстық іс - әрекеттің заңдылықтарын, жаппай құбылыс ретінде қылмыстылықты анықтауға, себептілігіне және қылмыстық құқық бұзушылыққа қарсы күрес бойынша ғылыми негізделген ұсыныстар жасауға ықпал етеді. Қылмыскердің жеке тұлғасы жаза тағайындау, қылмыстық жауапкершіліктен босату және жазалау кезінде қылмыстық-құқықтық маңызға ие.

Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі ретінде адам немесе жеке тұлға емес,

¹ Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2020 жылғы 1 қыркүйек. «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» // <https://www.akorda.kz/kz/addresses/> (қаралған күні 19.02.2021)

құқықтық шарттылықты түсіну қажет, яғни - қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін жауапты адамның құқықтық, жас және психикалық мәртебесін анықтайтын белгілер жиынтығы анықталады. Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі - бұл қылмыстық жауапкершіліктің пайда болуы үшін қажетті бірнеше заңды мәні бар қылмыстық-құқықтық мәртебе болып табылады.

Профессор А.Н.Ағыбаевтың пікірінше: «Қылмыстық құқық бұзушылықтың субъектісі болып қоғамға қауіпті іс-әрекет жасаған және заңға сәйкес сол үшін қылмыстық жауаптылықты көтеруге қабілетті адам танылады» [1, 57 б.].

«Қылмыс субъектісі құқықтық ұғымды білдіреді және қылмыс жасаған адамның заңды сипаттамасын анықтайды; ол тек әлеуметтік қауіпті әрекетті жасаған адамға қатысты қылмыстық жауапкершілікке тарту үшін қажет белгілермен (жеке тұлға, жас, ақыл-ой) шектеледі, олар қылмыс жасаған адам белгілерінің аз ғана бөлігін құрайды» [2, 270 б.].

Қылмыстық-құқықтық мағынада қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі ұғымы ерекше мазмұнға ие. Субъектінің кем дегенде бір міндетті белгісінің болмауы қылмыстық жауапкершілікті жоққа шығарады.

«Қылмыс субъектісі - бұл қылмыстық-құқықтық қорғау объектісіне қол сұғатын және ол үшін жауап бере алатын адам. Қылмыс субъектісінің белгілері қылмыс құрамының элементтерінің бірін құрайды. Қылмыс жасаған адамның белгілі бір субъективті белгілерінің болуы қылмыстық жауапкершілік шарты ретінде де қарастырылуы мүмкін» [3, 114 б.].

Бұл анықтамаға сәйкес, қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі арнайы ерік-жігері бар, саналы, жауаптылықты көтеруге қабілетті адам бола алады. Осылайша, қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі - қылмыстық жазадан қорқу арқылы тыйым салынған заңсыз әрекетті жасайтын адам. Белогриц-Котляревскийдің айтуынша, жануарлар саналы еркінен айырылған тіршілік иелері және заңды тұлғалар, жалған

субъектілер ретінде, ерік-жігерге ие бола алмайды сондықтан олар қылмыс субъектісі бола алмайды [4, 107 б.].

Орыс және шетелдік әдеби дереккөздерде жан-жануарларды, басқа да жансыз заттарды, құралдарды жазалау процесстері туралы айтылған. Жануарлар (шошқалар, сиырлар, иттер, тышқандар, шегірткелер және т.б.) және жансыз заттарға қатысты (Царевич Дмитрийдің жұмбақ өліміне байланысты набатқа соғылған Углич қаласындағы шіркеу қоңырауы және т.б.) қылмыскер ретінде жазалау шаралары қолданылған [5, 40 б.]. Ортағасырлық Еуропа үшін жануарларға қатысты сот істері таныс және жалпыға бірдей танылған.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің (ҚРҚК) 15-бабының 1- бөлігіне сәйкес: «Қылмыстық құқық бұзушылық жасаған уақытта он алты жасқа толған есі дұрыс жеке тұлға қылмыстық жауаптылыққа жатады»².

«Түсіндірілген баптың 1-бөлігінде заң шығарушы алдымен қылмыстық құқық бұзушылық субъектісінің міндетті заңды белгілерін белгілейді. Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісінің негізгі белгілеріне: жеке тұлға, есі дұрыстық, заңмен белгіленген жасқа жету жатады.

Қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адам оның субъектісі болып танылуы үшін аталған үш белгінің болуын анықтау қажет. Олардың ең болмаса біреуінің болмауы қылмыстық құқық бұзушылық құрамының жоқтығын білдіреді (өйткені қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі жоқ), осыған байланысты адамды қылмыстық жауаптылыққа тарту үшін негіз де жоқ» [6, 152 б.].

Қылмыстық заң нормасында белгіленген «жеке тұлға» - бұл, ең алдымен, құқықтық мәртебе, белгілі бір құқықтық қатынастарға қатыса алатын, сондай-ақ құқық және әрекет қабілеттілігі бар құқық иесі және міндеттер көтеруге қабілетті адам. ҚРҚК 5, 7, 8 - баптарының талаптарына сай ҚРҚК Қазақстан Республикасының азаматтарына, Қазақстан Республикасының аумағындағы азаматтығы жоқ адамдарға, сондай-ақ шетелдіктерге қолданылады. Бұдан туатын қорытынды, қоғамға қауіпті іс-әрекет үшін қылмыстық

² Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226/k14226_.htm/(қаралған күні 19.02.2021)

жауаптылыққа тек қана жеке тұлға - адам тартылады. Заттар, жануарлар дүниесі, табиғат күштері келтірген зиян үшін олар қылмыстық жауапқа тартылмайды, яғни бұл аталғандар қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі болып танылмайды. Егер адам жануарларды немесе табиғи күштерді пайдалану арқылы қасақана немесе абайсыздықпен басқа тарапқа зиян келтірсе, онда қылмыстық жауаптылыққа сол адамның өзі тартылады.

«Адамдар әртүрлі әрекеттерді, соның ішінде қылмыстарды жасай отырып, күш-жігерін біріктіріп, ұжымдық шешім қабылдай алады. Алайда қылмыстық жауапкершілік әрқашан қатаң түрде жеке болып табылады. Қылмыс субъектісі ретінде адамдардың жиынтығын, тобын немесе сол не басқа адамдардың тобын қарастыруға болмайды ... Бұл ерекше бөлімде аталған қылмыстық қауымдастықтардың (банда, заңсыз қарулы құрылым) арнайы түрлеріне де қатысты. Қылмыстық жауапкершілікті банда емес, оның қатысушылары, жасаушылары немесе жетекшілері – әрқайсысы өз қылмысы үшін алады» [7, 193 б.]. Сонымен қатар, қолданыстағы ҚРҚК бойынша заңды тұлғалар қылмыстық жауаптылыққа тарталымайды.

Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісінің тағы бір міндетті белгісі – заңмен белгіленген жасқа толу. ҚРҚК 15-бабының 1-бөлігінен әйкес қылмыстық құқық бұзушылық жасалған уақытта 16 жасқа толған адам қылмыстық жауаптылыққа жатады.

Қылмыс жасаған уақытта 14 жасқа толған адамдар тізбесі аталған баптың екінші бөлігінде көрсетілген (30 қылмыс құрамы) қылмыстар жасағаны үшін қылмыстық жауаптылыққа жатады. Байқасақ, қылмыстық заңнамада қылмыстық теріс қылықтар жасағаны үшін 14 жастан басталатын қылмыстық жауаптылық жоқ. Бұл қаншалықты дәрежеде дұрыс деген сұрақ туындайды.

Қылмыс жасаған адамның жасы да әлеуметтік мәртебенің бір түрі болып табылады, ол адамның қоғамдағы құқықтық қатынастардың белсенді қатысушысы ретінде әрекет ету қабілетін білдіреді.

Көптеген заманауи зерттеушілер мен заңгерлер қылмыстық жауапкершіліктің ең төменгі жасын қоғамдағы әлеуметтік және

мәдени факторларды ескере отырып азайту қажеттілігі туралы да айтып жүр.

Жүргізілген салыстырмалы-құқықтық талдау бұл мәселені түсінуде біртұтастық байқалмайтындығын көрсетеді. Әртүрлі елдердің заңнамаларындағы қылмыстық жауапкершілік жасының шекаралары белгілі бір мемлекеттің құқықтық, әлеуметтік және саяси дәстүрлеріне байланысты бес жылдан он жеті жылға дейін өзгереді.

Жас шамасын құқықтық реттеуде айтарлықтай айырмашылықтар бар, бұл әсіресе қылмыстық жауапкершіліктің ең төменгі жас шегін анықтау мәселелеріне қатысты.

Қылмыстық жасты реттеу кезінде ұлттық заңнамаларда әртүрлі тәсілдер қолданылады. Сонымен, қылмыстық заңнама жүйелерінің көпшілігінде қылмыстық құқық бұзушылық субъектісінің ең төменгі жас ерекшелігі белгіленген нормалар бар. Алайда, мысалы, Франция заңнамасы субъектінің минималды жас шегін нақты анықтауды көздемейтін сот қалауы ережесін қолданады, өйткені тек сот зерттеуі әртүрлі өмірлік жағдайларды және әр нақты баланың жеке ерекшеліктерін ескеріп, кінәлі болу қабілетінің болуын анықтай алады деп саналады.

Жас шектері заңмен бекітілген елдерде де қылмыстық құқық бұзушылық субъектісінің ең төменгі жасын анықтауда айтарлықтай айырмашылықтар бар: 7 - 10 жастан; 16 - 18 жасқа дейін. Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісінің ең төменгі жас ерекшелігі, мысалы, Ирландияда - 5 жас, Швейцарияда - 7 жас, Шотландияда - 8 жас, Жаңа Зеландия мен Англияда - 10 жас, Түркияда - 11 жас, Канадада - 12 жас, Ресейде - 16 жас. АҚШ-та 6-12 жас аралығындағылар кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі соттың юрисдикциясына жатады, ең көп жас шамасы - 15-17 жас (штатқа байланысты).

Осы проблемаға шетелдік қылмыстық заңнаманың тәсілдерін талдай отырып, соңғы онжылдықта кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың теріс дамуының әсерінен батыс елдерінің заңнамасы мен тәжірибесінде қорғау бағытынан бас тартылғанын көруімізге болады. Қылмыстық жауаптылықтың ең төменгі шегін айқындау процесі қоғамдық қауіпсіздікті

нығайту мақсатына бағынады, осыған байланысты аса ауыр және ауыр қылмыстардың, рецидив жағдайындағы қылмыстардың, алдын алу қызметінің ұйымдастырылған нысандарының жазалануының күшеюі байқалады.

Бірақ қоғамның тұрақтылығын және оның жұмыс істеу қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі мүдделерін ескере отырып, адамның заңды құқықтарын қорғау қағидаттарын мүлтіксіз сақтау қажет. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, қылмыстық жауаптылықтың ең төменгі жасы жеке тұлғаның жас дамуының төмен деңгейінде белгіленбеуі керек. Кәмелетке толмағандарға қатысты сот төрелігін іске асыруға қатысты БҰҰ-ның ең төменгі стандартты ережелері осы мәселеде басшылық ретінде қарастырылуы мүмкін, оған сәйкес адамның кінәлі жауапкершілікке жас қабілеттілігінің әмбебап өлшемінің эмоционалды, рухани және зияткерлік жетілуі болып табылады.

ҚРҚК-де қылмыстық жауапкершілік 18 жастан басталатын қылмыстық құқық бұзушылық құрамдары бар. Мысалы, ҚРҚК 132-бап. Кәмелетке толмаған адамды қылмыстық құқық бұзушылықтар жасауға тарту; 133-бап. Кәмелетке толмаған адамды қоғамға жат әрекеттер жасауға тарту; 443-бап. Әскери қызметті атқарудан жалтару немесе бас тарту және т.б.

Қорытынды. Қылмыстық заңнаманы жетілдіру және сапалығын арттыру мақсатында қылмыстық жауапкершілік 18 жастан басталатын барлық қылмыстық құқық бұзушылық құрамдарының тізбегін ҚРҚК 15-бабына өзгертулер мен толықтырулар ретінде енгізуді ұсынамыз.

Адамның интеллектуалды жетілу мәселесімен қылмыстық құқық бұзушылық субъектісінің тағы бір ажырамас сипаттамасы - есінің дұрыс болуы. Есі дұрыстық деген ұғымның анықтамасы ҚРҚК-де белгіленбеген, яғни арнайы құқық нормасы жоқ. Есі дұрыстық дегеніміз, адамның басқа адамдармен, қоғаммен және мемлекетпен қарым-қатынасқа қатысушы ретінде саналы түрде әрекет ету қабілетін анықтайтын субъектінің психикалық мәртебесі. Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі тек өзінің іс-әрекетінің нақты сипатын білуге және қылмыстық құқық бұзушылық жасау кезін-

де оны басқаруға және, тиісінше, осыған байланысты белгілі бір қылмыстық жауапкершілікке ие адам бола алады.

«Адам қоғамға қауіпті іс-әрекетті істеген уақытында өзінің мінез-құлқының қоғамға қауіптілігін сезетін, ұғынатын және өзі істеген іс-әрекетін басқара алатын болса, ол есі дұрыс адам деп саналады. Бұл - есі дұрыстықтың бірінші белгісі, ал екінші белгісіне адамның қоғамға қауіпті іс-әрекетін істеген уақытта өзінің іс-әрекетінің мәнін сезіп, ұғынуы және оны басқаруға қабілетінің болуы қылмыстық құқықтағы кінә туралы түсінікпен тығыз байланысты, яғни, қоғамға қауіпті іс-әрекетті істеген кезде оны істеушіге әйтеуір кінәнің бір түрі қасақаналық немесе абайсыздық болуы тиіс» [8, 83 б.].

Есі дұрыс емес адам қылмыстық жауаптылыққа тартылмайды. ҚРҚК-ң 16-бабында: «Осы Кодексте көзделген қоғамға қауіпті іс-әрекетті жасаған уақытта есі дұрыс емес күйде болған, яғни созылмалы психикалық ауруы, психикасының уақытша бұзылуы, ақыл-есінің кемдігі немесе психикасының өзге де дертке ұшырауы салдарынан өзінің әрекеттерінің (әрекетсіздігінің) іс жүзіндегі сипаты мен қоғамға қауіптілігін ұғына алмаған немесе оларға ие бола алмаған адам қылмыстық жауаптылыққа жатпайды»³ деп көрсетілген.

Қылмыстық заңнамаға «есі дұрыс адам» деген анықтаманы енгізуді ұсынамыз.

Қылмыстық құқық бұзушылық субъектілерін біз жалпы және арнаулы деп бөлеміз. Жалпы субъектінің белгілеріне жеке тұлға, есі дұрыстық және қылмыстық заңда көрсетілген белгілі бір жасқа толу жатқызылса, арнаулы субъектінің белгілеріне – Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің ерекше бөлігінің баптарында көрсетілген қосымша белгілер: азаматтығы, жынысы, кәсібі, лауазымдық жағдайы т.б. жатады. Азаматтық қандай жағдайда қылмыстық құқық бұзушылық субъектісінің белгісі болуы мүмкін. Мысалы, ҚРҚК-тің 175-бабында: мемлекетке опасыздық жасау, яғни Қазақстан Республикасы азаматының қарулы қатығыс уақытында жау жағына өтіп кетуінен, сол сияқты тыңшылық жасауынан, мемлекеттік құпияларды шет мемлекетке, халықаралық немесе шетелдік

³ Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226/k14226_.htm/(қаралған күні 19.02.2021)

ұйымға не олардың өкілдеріне беруінен, сол сияқты Қазақстан Республикасының ұлттық мүдделеріне қарсы бағытталған әрекетті жүргізуге оның өзге де көмек көрсетуінен көрінген қасақана іс-әрекеттері - деп көрсетілген. Яғни мемлекеттік сатқындықтың субъектісі болып 16 жасқа толған тек Қазақстан Республикасының азаматы табылады. Сонымен қатар ҚРҚК-тің 176-бабына назар аударсақ, онда мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерді шет мемлекетке, халықаралық немесе шетелдік ұйымға неолардың өкілдеріне беру, сол сияқты оларға беру мақсатында жинау, жымқыру немесе сақтау, сондай-ақ шетелдік барлаудың тапсырмасы бойынша өзге де мәліметтерді Қазақстан Республикасының ұлттық мүдделеріне қарсы пайдалану үшін беру немесе жинау, егер бұл іс-әрекеттерді шетелдік азамат немесе азаматтығы жоқ адам жасаса - деп көрсетілген. Яғни шпионаждың субъектісі болып 16 жасқа толған шетелдік азамат немесе азаматтығы жоқ жеке тұлға болады.

Адамның жынысы төмендегідей қылмыстық құқық бұзушылық түрлерінде қылмыстық құқық бұзушылықтың субъектісінің белгісі болады. Мысалы, 120-бап. Зорлау, яғни жәбірленушіге немесе басқа адамдарға күш қолданып немесе қолданбақшы болып қорқытып, не жәбірленушінің дәрменсіз күйін пайдаланып жыныстық қатынас жасау. Зорлаудың субъектісі болып 14 жасқа толған ер адам табылады. Алайда әйел адам бірігіп орындаушы болуы мүмкін (үйге алдап алып келу, күш қолдану, психикалық әсерету). Жеке тұлғаның кәсібі, лауазымдық жағдайы бойынша ҚРҚК-тің 320-бабын мысал ретінде келтіруге болады. Онда: Қазақстан Республикасының заңына сәйкес немесе арнайы қағида бойынша науқасқа көмек көрсетуге міндетті адамның дәлелсіз себептермен оны көрсетпеуі, егер бұл абайсызда науқастың денсаулығына ауырлығы орташа зиян келтіруге әкеп соқса-деп көрсетілген. Яғни қылмыс субъектісі 16 жасқа толған заңға сәйкес немесе арнайы ереже бойынша медициналық жәрдем көрсетуге міндетті адамдар табылады, оларға дәрігерлер, хирургтар, медбикелер т.б. жатады.

Қылмыстық құқық бұзушылық субъектісінің жалпы белгілерімен қатар берілген қылмыстық құқық бұзушылық құрамы үшін

міндетті болып табылатын қосымша белгілерге ие жеке тұлға қылмыстық құқық бұзушылықтың арнаулы субъектісі болып табылады. Бұндай жағдайда әдетте лауазымды тұлға, әскери қызметкер, белгілі бір кәсіппен немесе белгілі бір қызмет түрімен айналысатын тұлғалар жөнінде айтылады.

Қылмыстық құқық бұзушылықтың арнаулы субъектісі туралы мәселені зерттеу тарихында, оны анықтау мен оның белгілерін бекіту тұрғысында әртүрлі пікірлер айтылған. Алайда бұл мәселе түпкілкті шешімін таппаған.

Әрекет етуші құқықтың барлық салалары немесе тек қылмыстық құқық үшін лауазымды тұлғаның ұғымы туралы пікірталас Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексіне күшіне енгізгенге дейін жалғасты.

Сонымен, айтылғандардың негізінде қылмыстық құқық бұзушылықтың арнаулы субъектісі - бұл есі дұрыстығымен және қылмыстық жауаптылық жасымен қатар қылмыстық заңмен қарастырылған немесе одан тікелей туындайтын, осы заң бойынша қылмыстық жауаптылыққа тартылуы мүмкін адамдар шеңберін шектейтін және сонысымен оның дұрыс қолданылуын анықтайтын өзге де қосымша заңи белгілерге ие болған жеке адам. «Арнаулы субъект» ұғымының анықтамасын қылмыстық заңнамаға енгізуді ұсынамыз.

Сайып келгенде, қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі қылмыстық құқықтағы өте маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Субъект мәселесіне байланысты қолданыстағы ҚРҚК-не бірқатар өзгерістер мен толықтырулар енгізілу қажеттілігі абзал деп санаймыз. Атап айтқанда, қылмыстық жауапкершілік 18 жастан басталатын құрамдардың тізбегін бөліп көрсету; «Есі дұрыс адам»; «Арнаулы субъект» ұғымдарының анықтамасын заң жүзінде белгілеу. Сонымен қатар, сот-тергеу тәжірибесін саралау және шетел тәжірибесін зерделеу барысында қылмыстық теріс қылықтар көп жағдайда 14 жасқа толған адамдармен жиі жасалатынын байқадық, сондықтан да ҚРҚК-ң 15-бабына 14 жастан басталатын қылмыстық теріс қылықтардың тізімін енгізуді ұсынамыз. Бұл қылмыстық жауапкершілік жасын бірқатар дәрежеде төмендету болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Ағыбаев А.Н. Қылмыстық кодекске түсіндірме (Жалпы және Ерекше бөлім) - Алматы, 2015. - 768 б.
2. Павлов В.Г. Субъект преступления. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. - 325 с.
3. Уголовное право России. Части Общая и Особенная: учебник / Под ред. А. И. Рарога. М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. - 314 с.
4. Белогриц-Котляревский Л.С. Учебник русского уголовного права. Общая и особенная части. Киев, 1903. - 328 с.
5. Канторович Я.А. Процессы против животных в Средние века. - М., 2011. - 240 с.
6. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Общая часть / Под ред. И.Ш. Борчасвили. - Алматы, 2015. - 500 с.
7. Российское уголовное право. В 2 т. Т. 1. Общая часть / Под ред. Л.В. Инногамовой-Хегай, В.С. Комисарова, А.И. Рарога. - М., 2006. - 395 с.
8. Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық. Жалпы бөлім: оқу құралы / А.Н.Ағыбаев. 2-бас. - Алматы: Қазақ университеті, 2018. - 282 б.

REFERENCES

1. Agybayev A.N. Kylmystyk kodekske tysindirme (Zhalpy zhane Yerekshe bolim) - Almaty, 2015. - 768 b.
2. Pavlov V.G. Subyekt prestupleniya. SPb.: Izdatelstvo "Yuridicheskiy tsentr Press", 2001. - 325 s.
3. Ugolovnoye pravo Rossii. Chasti Obshaya i Osobennaya: uchebnik / Pod red. A. I. Raroga. M.: TK Velbi, Izd-vo Prospekt, 2004. - 314 s.
4. Belogrits-Kotlyarevskiy L.S. Uchebnik russkogo ugolovnogogo prava. Obshaya i osobennaya chasti. Kiyev, 1903. - 328 s.
5. Kantorovich Ya.A. Protsessy protiv zhiivotnykh v Sredniye veka. M., 2011. - 240 s.
6. Kommentariy k Ugolovnomu kodeksu Respubliki Kazakhstan. Obshaya chast / Pod red. I.Sh. Borchashvili. - Almaty, 2015. - 500 s.
7. Rossiyskoye ugolovnoye pravo. V 2 t. T. 1. Obshaya chast / Pod red. L.V. Innogamovoy-Khegay, V.S. Komisarova, A.I. Raroga. - M., 2006. - 395 s.
8. Agybayev A.N. Kylmystyk, kukyk, . Zhalpy bolim: oku kuraly / A.N.Agybayev. 2-bas. - Almaty: Kazak, universiteti, 2018. - 282 b.